

літаратурную мову, робіць яе больш багатай, каларытнай і эмацыянальна-выразнай.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Гапееў, В. Мая мілая ведзьма: школьны раман / Валерый Гапееў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2017. – 257 с.
2. Сайт моладёжнага жаргона [Электронны рэсурс]. – Режим доступу: <https://модные-слова.рф/530-что-значит-трабл.html>. – Дата доступу: 22.03.2022.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. - Т.1 – 5. Мн.: 1977 – 1984.
4. Электронная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/>. – Дата доступу: 24.03.2022.

УДК 811.161.3*282(476.2):633.88

Цімошчанка К. М., Мяцельскі А. А.

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫЯ ГРУПЫ І СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НАЗВАЎ ЛЕКАВЫХ РАСЛІН ЕЛЬСКАГА РАЁНА ГОМЕЛЬСКОЙ ВОБЛАСЦІ

*Навуковы кіраўнік: ст. выкладчык Мяцельскі А. А.
Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

З глыбокай старажытнасці хваробы не давалі чалавеку спакою. У пошуках сродкаў для іх лячэння чалавек звяртаўся да навакольнага свету, прыроды. Сутыкненне з прыродай і вопыт выпадковых назіральнікаў навучылі нас распазнаваць дзівосы расліннага свету. На працягу стагоддзяў была выяўлена вялікая колькасць лекавых раслін, якія атрымалі шырокае і рознабаковае прымяненне.

Усе дыялектныя назвы лекавых раслін можна падзяліць на наступныя семантычныя групы:

- назвы, якія паказваюць на лекавае прызначэнне расліны: *сардэчнік, соннік, чыстацел, дзевяцісіл*;
- назвы раслін, якія ў той або іншай меры грунтуюцца на назве адпаведнага колеру: *бела лілея, жоўта лотаць, чорныя маліны*;
- назвы, якія сваёй формай указваюць на будову ўсёй расліны, часткі яе або паказваюць спецыфічную прымету ў будове расліны; гэтыя назвы

даволі часта суадносяцца з назвамі розных прадметаў і рэчываў, падкрэсліваючы гэтым самым сапраўднае або мяркуемае падабенства да апошніх: *палявая хвойка, трыліснік*;

– назвы раслін, якія ў сваёй аснове маюць назвы жывёл: *гадзючнік, змяіны мох, мядзведжая лапка, мядзведжыя вушкі*;

– назвы раслін, якія ўтвораны ад імён чалавека: *Іван-ды-Мар'я, маць-мачаха, браткі*;

– назвы раслін, якія так або інакш адлюстроўваюць уздзеянне паху, смаку гэтай расліны на чалавека: *баравы сон, смуродзіна, кіслец*;

– назвы раслін, якія ўказваюць на месца, дзе расце расліна: *багон, бярозавы грыб*;

– назвы раслін, якія паказваюць на час, калі расце расліна: *асеннік*.

Лекавыя расліны Ельскага раёна Гомельскай вобласці ўтварыліся рознымі спосабамі [1]:

Суфіксальны спосаб утварэння слоў.

1. *Амерыканка* [ам'эрыканка]. Сокам свежай амерыканкі змазваюць раны, а вадзяны адвар – добры кроваспыняльны сродак. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове расліна мае назву *драсён*. Слова ўтворана пры дапамозе суфіксаў: *амерыкан-к(а) – амерыкан-ец, америк-анец* ад назоўніка *Амерыка*.

2. *Асеннік* [ас'эні'ік]. Гэта вельмі дрэнная расліна, бо ёю не раз атручвалі людзей. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове расліна мае назву *познацвет асенні*. Слова ўтворана пры дапамозе суфікса *-нік* ад назоўніка *восень*.

3. *Багон* [багон]. Вадзяны адвар кветак або галінак п'юць пры кашлі, бронхіце. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *багун балотны*. Слова ўтворана пры дапамозе суфікса *-он* ад назоўніка *багна*.

4. *Кіслец* [к'іс'л'эц]. Кіслец ужываюць пры павышаным ціску крыві, а адвар карэння п'юць пры жаўтуце. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *барбарыс*. Слова ўтворана пры дапамозе суфікса *-ец* ад прыметніка *кіслы*.

5. *Любісцік* [л'уб'іс'ц'ік]. Гэта незвычайная кветка, ёю карыстаюцца чараўнікі. Калі дзяўчына захоча “прысушыць” якога хлопца, то паложыць гэтую расліну яму пад падушку. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *барвенак малы*. Слова ўтворана пры дапамозе суфікса *-сцік* ад дзеяслова *любіць*.

6. *Сардэчнік* [сардэчн'ік]. Адвар з кветак сардэчніку ці настойку прымаюць пры болях у сэрцы. Назва расліны вядома і ў літаратурнай мове. Слова ўтворана пры дапамозе суфікса *-ік* ад прыметніка *сардэчны*.

Складанне (асноваскладанне і словаскладанне).

1. *Дзевяцісіл* [дз'эв'ац'іс'іл]. Адвар з карэнняў расліны прымаюць пры захворваннях страўніка ці кішэчніка. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *дзівасіл*. Слова ўтворана шляхам складання асноў *дзевяць-і-сіл*.

2. *Жоўтацвет* [жоўтац'в'эт]. Настой з жоўтацвету на вадзе – гэта вельмі добры супакойваючы сродак. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *адоніс веснавы*. Слова ўтворана шляхам складання асноў *жоўт-а-цвет*.

3. *Іван-ды-Мар'я* [івандымар'я]. У адвары расліны купаюць дзяцей, даюць піць пры дыятэзе. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *фіялка*. Слова ўтворана па схеме “назоўнік + злучнік + назоўнік”.

4. *Маць-мачаха* [мац'мачаха]. Вадзяны адвар маць-мачахі п'юць пры кашлі. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *падбел*. Слова ўтворана па схеме “назоўнік + назоўнік”.

Складанасуфіксальны спосаб.

1. *Сухацветка* [сухац'в'этка]. Настой сухацветкі прымяняюць для прымочак, кампрэсаў пры апёках, пры гнойных ранах. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *сушаніца балотная*. Слова ўтворана шляхам складання асноў прыметніка *сухі* і назоўніка *цвет* + суфікс *-к-*: *сух-а-цвет-к-а*.

2. *Трыліснік* [трыл'іс'н'ік]. Вадзяны адвар трылісніку п'юць пры захворваннях страўніка, а таксама для паляпшэння апетыту. Назва расліны вядома і ў літаратурнай мове. Слова ўтворана шляхам складання асноў + суфікс: *тры-ліс-нік*.

3. *Чарнабыльнік* [чарнабыл'н'ік]. Адвар чарнабыльніку п'юць пры захворваннях страўніка. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *палын звычайны*. Слова ўтворана шляхам складання асноў + суфікс: *чарн-а-быль-нік*.

Складаныя тэрміны.

1. *Баравы сон* [баравы сон]. Сокам баравога сну добра зводзіць рабацінне. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *купена лекавая*. Складаны тэрмін утвораны па схеме “прыметнік + назоўнік”.

2. *Бела лілея* [б'эла л'іл'эй'а]. Адвар расліны дапамагае зводзіць рабацінне. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *белы гарлачык*. Складаны тэрмін утвораны па схеме “прыметнік + назоўнік”.

3. *Бярозавы грыб, чага* [б'арозавы грып / чага]. З бярозавога грыба (яго яшчэ называюць чага) заварваюць і п'юць чай, які для арганізму лепшы за лекі. Назва расліны вядома і ў літаратурнай мове. Складаны тэрмін

утвораны па схеме “прыметнік + назоўнік”.

4. *Мядзведжая лапка* [м’адз’в’эджай’а лапка]. Мядзведжыя лапкі абдаюць кіпенем, загортваюць у марлю і прыкладваюць да апёкаў, ран. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *лотаць балотная*. Складаны тэрмін утвораны па схеме “прыметнік + назоўнік”.

5. *Мядзведжыя вушкі* [м’адз’в’эджыі’а вушкі’і]. Адвар з лісцяў мядзведжых вушак п’юць пры хваробе нырак. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *талакнянка*. Складаны тэрмін утвораны па схеме “прыметнік + назоўнік”.

6. *Палявая хвойка* [пал’авай’а хвой’ка]. Адварам палявой хвойкі лечаць ныркі, мачавы пузыр. Гэта дыялектная назва. У літаратурнай мове ёй адпавядае назва *хвошч палявы*. Складаны тэрмін утвораны па схеме “прыметнік + назоўнік”.

Праведзенае даследаванне словаўтваральных асаблівасцей назваў лекавых раслін Ельскага раёна дазваляе сцвярджаць, што запісаныя лексічныя адзінкі ўтвораны чатырма шляхамі:

- суфіксальны спосаб;
- складанне: асноваскладанне і словакладанне;
- складанасуфіксальны спосаб;
- складаныя тэрміны.

Найбольш прадуктыўнымі з’яўляюцца суфіксальны спосаб і складаныя тэрміны.

Параўнанне мясцовых назваў лекавых раслін з назвамі, якія падаюцца ў ТСБМ [2], дае падставу сцвярджаць, што большасць назваў не мае адпаведнікаў у беларускай літаратурнай мове.

Гэты пласт лексікі мае багатую гісторыю, адлюстроўвае жыццё, побыт беларускага народа, які шукаў і знаходзіў лекі, даючы ім назвы на базе вядомых слоў у сваёй мясцовасці.

На нашу думку, гэтыя словы, якія хоць і не набылі агульнавядомай лексічнай нормы і з’яўляюцца дыялектнымі, не павінны быць забыты, бо гэта духоўнае багацце нашага народа, гэта душа народа.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Бардовіч, А. М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 413 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5-ці т. – Мн., 1977-1984.